

Ízek és illatok kultúrtörténete

Csoma Zsigmond: *Késő reneszánsz, kora újkori kertek és borok Erdélyben. Budapest, Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Agroinform Kiadó, 2009. 256 oldal, Szakmai lektor: Oborni Terézia*

Az 1990-es években az ökológiai szemlélet gyökeres átalakulása következtében Magyarországon is elfogadottá vált a történeti ökológia kutatása, mely nem a korábban megszokott mederben, hanem korábbi korokra vonatkoztatva is a maga komplexitásában elemezte a természeti környezet adottságait és az abban élő ember lehetőségeit és korlátait. A táj és környezet kölcsönhatásának vizsgálata a kora újkori kutatásoknak is új lendületet adott, hiszen a kis jégkorszak időszaka önmagában is nagy kihívást jelentett az akkori társadalomnak, amit a politikai krízis még inkább felerősített: az ország három részre szakadása, a hadszíntér és a hátsó ország kettőssége, a háborús állapotok fenyegető közelsége, a hadsereg és a végyárrendszer ellátásának kiépítése, miközben mindhárom országrészben a gazdasági lehetőségekkel is összefüggő látványosan gyors társadalmi átalakulások zajlottak le.¹ Különösen fontos az Erdélyi Fejedelemség vizsgálata agrártörténeti, történeti ökológiai megközelítésben: a hegyvidéki területeken még inkább hűvössé váló éghajlaton miként lehet alkalmazkodni az új viszonyokhoz, s a török politikai fennhatóság ellenére mennyire tudnak együttmozogni az európai vál-

tozásokkal, megújulásokkal, vagy éppen új növényfajták meghonosításával. A magas színvonalú török kertkultúra hatását is érdemes vizsgálni, még akkor is, ha a török szokások terjedését a keresztényi normák megsértésének tekintették. Csoma Zsigmond könyve is felhívja a figyelmet, hogy kimutatható a keleti hatások jelenléte, különösen a rózsalugasok; a fűszernövények közül a paprika elterjedése vagy éppen a borfajták tekintetében a kadarka megjelenésével kapcsolatosan.

A fennmaradt nagyszámú és sokféle levéltári forrás: végrendeletek, peres ügyek, illetve egy-két évtizedeken keresztül több birtokon is rendszeresen vezetett összeírások remek lehetőséget teremtenek nemcsak egyedi jellemzők, hanem egy általános érvényű körkép megrajzolásához is.

Izgalmas kérdés, hogy mennyire beszélhetünk Barlay Ö. Szabolcs 16. századi erdélyi udvari kultúrát vizsgáló könyvéhez hasonlóan egyfajta „Romon virág” helyzetről a kert- és borkultúra területén is. Csoma Zsigmond kötetének mintegy kétharmada az erdélyi kertkultúra kérdéseit vizsgálja, szisztematikusan egymásra építve az elemzendő problémákat.

A szerző már a nyitó fejezetekben, a gazdasági és társadalmi környezet megrajzolásakor jelzi a Magyar Királyság, illetve az Erdélyi Fejedelemség nemesi társadalmának eltérő politikai és gazdasági lehetőségeit, illetve eltérő hierarchizáltságát, ami a birtokgazdálkodásra is jelentősen kihatott. A kertkultúra területén is látványosan kimutatható, hogy Erdélyben nincsenek olyan jelentős főúri udvarok, melyek egymással is versengve, reprezentációs, de gazdasági kényszerből is a korabeli „modernizálás” meghatározó központjai lennének, ami szintén fontos oka annak, hogy – bár például Bornemissza Anna reneszánsz kertje szép és hí-

¹ R. Várkonyi Ágnes – Kósa László (szerk.): *Európa híres kertje. Történeti ökológiai tanulmányok Magyarországról.* Budapest, 1993.; Petercsák Tivadar – Pető Ernő (szerk.): *Végyár és környezet.* Studia Agriensia. Eger, 1995.; R. Várkonyi Ágnes (szerk.): *Táj és történelem. Tanulmányok a történeti ökológia világából.* Budapest, 2000.

res – nincs olyan fajta csúcsteljesítmény az Erdélyi Fejedelemség területén, mint a pozsonyi érseki kert Lippay György esztergomi érseksége idején, illetve nincs is olyan típusú leírás, mint Lippay Jánosé, ki három kötetben foglalta össze a pozsonyi érseki kert virágos, veteményes és gyümölcsös kertjeink szépségét, technikai és tudományos színvonalát, szimbolikus jelentőségét.² Lippay János művének szerepét Csoma Zsigmond kötete is behatóan elemzi, gondosan vizsgálva a mű kertészeti szakirodalmi forrásait és hivatkozásait, azt is mérlegelve, hogy Lippay ténylegesen ismerte-e a korban elvárt ókori, középkori és kortárs szerzőket, illetve, hogy kimutatható-e a jezsuita Lippay János esetében egyfajta felekezeti elfogultság. Csoma Zsigmond arra a következtetésre jut, hogy még a kertészeti kifejezésekben is észlelhető eltérés a protestáns és a katolikus szerzők között, ezért is korholja indokolatlanul Lippay János Szenczi Molnár Albert (1574–1633) szótárát. Lippay János nyitottságát és új iránti fogékonyságát érzékelteti azonban, – amint a *Calendarium Oeconomicum* című műve is mutatja – hogy a paraszti ismeretanyagot is nagyra becsülte, de az 1662-es pozsonyi országgyűlésen egy matematikus által szerkesztett és I. Lipót császárnak bemutatott vetőgép szenzációjáról is beszámolt. A Magyar Királyság területén született Lippay-mű szerepe még akkor is fontos az erdélyi kertkultúra vonatkozásában, ha könyvtárlisták alapján inkább csak a 17. század végén, még inkább a 18. század elején lehet közvetlen erdélyi hatásáról beszélni. Hasonlóan tudatos szerepvállalást azonban az erdélyi fejedelmi udvar vonatkozásában is láthatunk, jelezve, hogy a kortársak is érzik: a kert kialakításának képessége sokfajta, nemcsak anyagi, hanem szellemi tudást, képességet is tükröz. Csoma Zsigmond is több aspektusból,

részletesen elemzi Bornemissza Anna sokoldalú mecénási tevékenységét, aki az erdélyi kertkultúra színvonalának növelése érdekében egy francia kertészeti munkát fordított le Nadányi Jánossal, mely Kerti dolgok leírása címmel meg is jelent 1669-ben. E lépésben érzékelhető a Lippay János által adott minta követése, s XIV. Lajos 1660-tól nagy lépésekkel meginduló Versailles-i kertépítésére való viszonylag gyors reagálás. Sőt, Bornemissza Anna érzi az idők szavát azzal is, hogy tükrözi az Erdélyi Fejedelemség politikai irányváltását, amelynek során a francia kapcsolatok felerősödnek, hiszen XIV. Lajos nagyhatalmi politikája számára is egyre fontosabbá válik az Erdélyi Fejedelemség. A tudományos, technikai újdonság iránt azonban – úgy tűnik – nem volt fogékony Bornemissza Anna, hiszen egy 16. századi munkát fordított le a 17. század közepén, ami érdemben nem hatott a korabeli Erdélyben. Pedig, amint Csoma Zsigmond könyvének színvonalas és beszédes képanyaga is bizonyítja, már nagyon jól használható kertészeti szakkönyvek álltak volna rendelkezésre, akár a közvetlenebb kulturális hatást mutató német kertészeti munkákból, melyekben ék- és hasítékoltások, szemzések rajzai (131. old.), uradalmi kertészek házában őrzött speciális kertészszerzőmunkák gyűjteménye (126. old.), fagyvédő üvegharangok, talajművelő kertészesszükszerek (133. old.) szintén megjelentek. (A könnyebb áttekinthetőség érdekében érdemes lett volna egy részletes képjegyzetet is közölni.)

Az erdélyi fejedelmek, különösen a jelentős magyarországi birtokokkal is rendelkező Rákóczi-család, I. Rákóczi György és felesége, Lorántffy Zsuzsanna szerepét kell kiemelnünk az erdélyi kertkultúra csúcsteljesítményei tekintetében. A magyarországi birtokközpontok – mint például a napjainkban is elemzések középpontjában és feltárás alatt álló sárospataki vár és kertjei – mellett az erdélyi birtok- és fejedelmi központokban is nagy gondot fordítottak reprezentatív kertek kialakítására. De nemcsak a fejedelmi kertek jelentősek, hanem a feje-

² Surányi Dezső és Stirling János új kiadványai mellett lásd legújabbán: Fatsar Kristóf: *Magyarországi barokk kertművészet*. Budapest, 2008.

delmi udvar meghatározó politikai elitje részéről is láthatunk törekvést a kertkultúra korszerűsítésére. Legplasztikusabban széki Teleki Mihály számadáskönyvei alapján lehet megrajzolni az erdélyi főúri kertek színvonalát. Teleki Mihály birtokain gondosan vezetett számadások sokoldalúan kiaknázható levéltári forrásoknak bizonyultak Csoma Zsigmond könyvében, nemcsak az bontakozik ki előttünk, hogy milyen sokféle zöldség és gyümölcs termesztésével foglalkoztak birtokain, hanem az is, hogy milyen hatékonyan működő udvart irányított. A 2007-ben Kolozsváron Fehér János által kiadott Teleki Mihály udvartartási naplója (1673–1681) is azt bizonyítja, hogy nemcsak családi kapcsolatrendszere, hanem tudatosan szervezett gazdasága, udvara is segítette politikai felemelkedését. A fejedelmi, főúri udvarok mintaadását, hatását B. Nagy Margit erdélyi udvarházak leltárait feltáró kutatásai és köznemesi birtokok kertkultúrájára vonatkozó szórványosabb adatok is bizonyítják. Köznemesi végrendeletek is azt tükrözik, hogy a veteményes-, gyümölcsös-, virágoskerteknek nagy értékük van, az inventárak precizitása a kertek leírásakor, körte-, meggy-, mogyoró-, almafák, a ribizli, egres, borsó, eper, valamint a fűszernövények (zsálya, bazsalikom) részletezése, mint a nagysajói udvarház 1681-es összegzése esetében (31. old.) e növények jelentős korabeli értékét bizonyítják. A vegyes jellegű kertek azonban azt is mutatják, hogy alapvetően a középkori hagyományt viszik tovább, ezt bizonyítja a kertek formája, a kerítések típusai, a lugasok elrendezése is. A kötet VI. fejezetében (Kertek–parkok, különös tekintettel Székelyföldre címmel) a székelyföldi kertkultúrát Tüdős S. Kinga mutatja be. Vizsgálatai azt bizonyítják, hogy a növekvő jólét eredményeként a 17. század harmincas éveitől, elsősorban I. Rákóczi György uralkodásai idején a kertek reprezentációs szerepe is nő, különösen a gyulafehérvári függőkert szerepét kell kiemelni. A magyarországi példákhoz hasonlóan a kertek reprezentációs térként való kialakítása a főúri

asszonyok feladata, nemcsak Lorántffy Zsuzsanna, hanem Lónyai Anna, Széchy Mária, Bornemissza Anna és Veér Judit kertteremtő tevékenysége is nyomon követhető. A magyarországi minta hatása, sőt Lippay János Pozsonyi érseki kert című művének ismerete Kálnoky Sámuel kertjénél kimutatható. Az Erdélyi Fejedelemségbe érkező követek, illetve az erdélyi fejedelmek európai udvarokba küldött követi nemcsak érzékletes beszámolókat készítenek a kertekről, hanem diplomáciai ajándékként oltványokat, facsemetéket s olykor kertészeket is hoznak. A kertek reprezentációs eszköztárhoz és a kertnek mint térnek a használatához a filagóriák, sétányok elterjedtsége ad támpontokat. A marosillyei vár 1685-os leírása bizonyítja a kerti sétányok, filagóriák megjelenését, míg Székelyföldön összességében nem jellemzőek a díszkertek ebben az időszakban. A haszonnövények mellett a virágoskertek, virágágyások jelenléte mutatja a reprezentációs elvárásokat. Elsősorban azonban a szegélydíszítő virágok elterjedtsége mutatható ki. Teleki Mihály gernyeszei kastélyának 1685-ös leírása pedig azt bizonyítja, hogy még a szegő, díszítő virágok között is sok a „praktikus funkcióval” is rendelkező gyógynövény: viola, bársonyvirág, levendula, bazsalikom. (63. old.) Nem véletlen, hogy e fejezetben Csoma Zsigmond a virágok szerepét elsősorban nem dísznövényszerűen elemzi, hanem sokkal inkább a gyógyászatban játszott szerepüket emeli ki. A korban „bábafüvekként” ismert virágoknak a modern orvostudomány által is elfogadott hatását a különböző női bajokra meggyőző táblázat szemlélteti, sajátos párbeszédként a természetes gyógyászat korai újkori szükségességével és mai népszerűségével. A középkori és kora újkori bábak által használt növények részletes feltárása a bábak tevékenységének kutatását is új aspektusból világítja meg.

A főúri udvarok mintaadó szerepe sok szempontból kerül vizsgálat alá Csoma Zsigmond könyvében. Első pillanatban meglepő, hogy miért is kerül részletes elemzésre

az erdélyi kerteket bemutató kötetben a napjainkban ismét a tudományos érdeklődés középpontjában álló Batthyány Boldizsár, akiről Bobory Dóra könyve nemrégiben jelent meg.³ Batthyány Boldizsár németújvári birtokainak a 16. századi nemzetközi viszonyokat tekintve is nagyon magas színvonalú a kertkultúrája technikai és tudományos szempontból is. Nemcsak a nemzetközi hírű Carolus Clusius hívja meg udvarába; hanem a református szuperintendens, Beythe István (1532–1612) és fia, Beythe András (1564–?) is ott tevékenykedett. Carolus Clusius Pannónia flórájáról Amsterdamban 1583-ban megjelent kötete, illetve a magyarországi gombafajokat bemutató műve nagy nemzetközi hírnevet hozott nemcsak a botanikusnak, hanem a számára háttérrel biztosító főúrnak is. Csoma Zsigmond hét logikus pontban foglalja össze, hogy éppen Batthyány Boldizsár vallási toleranciájával szorosan összefüggő mecénási tevékenysége jelenthetett volna mintát az erdélyi politikai elitnek, hiszen az erdélyi fejedelemiség vallási toleranciája és a külföldi vallásüldözöttek vonatkozásában mindvégig meghatározó fellépése logikus párhuzamokat jelent. Ezzel szemben az érzékelhető, hogy bár különösen az újkeresztény habánok befogadása, elsősorban 1632–1648 között, jelentős hatással volt az erdélyi kertművelésre, amikor viszonylag nagy számban kertészek (huszonhatra van adat) is érkeznek (124. old.), még sincs olyanfajta tudományos teljesítmény, mint ami Clusius esetében kimutatható. De Beythe András 1595-ben Németújváron megjelent füveskönyve, mely 275 növényleírást tartalmaz, kéziratot orvoslőkönyvekben is élénken él Erdélyben, sőt Kájoni János csíksomlyói ferences szerzetes Hasznos könyv című 1656-os könyvébe is beépült. Csoma Zsigmond

azt is hangsúlyozza, hogy Clusius munkáiban Beythe István és András hatása is jelen van. Ebben az összefüggésben Méliusz Juhász Péter 1578-ban Kolozsváron megjelent füveskönyve is irányt mutató, akinek a műve szintén országos, nemcsak Erdélyre kiterjedő ismertséget mutat. (136. old.) Hátterként azonban fontos látni, hogy például a Heltai Gáspár által kiadott kalendáriumokban, csíziókban sok praktikus gazdasági ismeret megtalálható, így nem meglepő, hogy éppen Heltai özvegye veszi meg Meliusz Juhász Péter özvegyétől a Herbarium kéziratát és adja is ki. (136. old.)

Az erdélyi és királyságbeli műveltségbeli kölcsönhatások elemzése éppen a protestáns erkölcsbotanikai művek korabeli elfogadottsága miatt is indokolt. A könyv forrásként is jelentős metszetanyaga jórészt éppen Pécsi Lukács 1591-ben megjelent művéből származik, aki olvasójának részletesen elemzi, hogy a virágoskert szimbolikus jelentései között milyen fontos a kertet anyaszentegyházként és a virágokat egyháztagokként értelmezni.

A kertkultúra színvonalát az egyes fajok fajtagazdagsága is érzékelteti a kötet imponáló részében, mikor egy nagy átfogó vizsgálatra építve azt mutatja be a szerző, hogy milyen ma is jelenlévő fajtákra találhatók történeti adatok akár az alma, szilva vagy a korban igen népszerű körte esetében, milyen tipikusan erdélyi fajtákat lehet kimutatni (például almák esetében: tányéralma, erdélyi fűszeres alma, daru alma, pónyik alma, fekete tányéralma, orbai alma), illetve a széki, bálványosváraljai, magyardécei, ozsdolai cseresznye (116–117. old.), s az aszalványok, liktáriumok, savanyítások révén milyen speciális eljárások jellemzőek.

A széleskörű forrásbázison nemcsak az egyes növényfajták termesztésének elterjedtsége vizsgálható, hanem a jellegzetes felhasználási módok is, kalendáriumi bejegyzések, szakácskönyvek vagy számadás-könyvek alapján, mint például nemrégiben tette Rüszt-Fogarasi Enikő, aki a kolozsvári étkezési szokásokat, élelmészeti szinteket

³ Bobory Dóra: *The Sword and the Crucible. Count Boldizsár Batthyany and Natural Philosophy in Sixteenth-century*. Newcastle upon Tyne, Cambridge Scholars, Publishing, 2009.

összegezte egy tanulmányában. Csoma Zsigmond több összefüggésben is hangsúlyozza, hogy a felhasználási eljárások is feltárhatók az inventárak részletes leírásai alapján, a sokféle gyalu szintén a káposztafélék elterjedtségét, az aszalószerkezetek a gyümölcs, különösen a szilva aszalási módjait érzékeltetik, de az összeírók által is megcsodált hatalmas, ajtónagyságú sötömb sem csak a Telekiek gazdasági lehetőségeit, hanem a sóval való tartósítás méreteit, jelentőségét is jelzi. Nem véletlenül olvasható e kötetben Szentmártoni Bodó János: A sónak dicséretiről való magyar rigmusok című 1645-ben született verse. Napjainkban a történeti táplálkozástudomány is sok új eredményt mutat fel, s e folyamatba is bekapcsolódott Csoma Zsigmond kutatása. Kötete azért fontos, mert nemcsak a főúri világba enged bepillantást, hanem a szélesebb körben elterjedt szokások és eljárások is rekonstruálhatók az egyes növények népszerűsége (különösen a káposzta), jellegzetes felhasználási módjaik (sózás, savanyítás mikéntje), de még a kedvelt fűszerek és tartósítási eljárások, például borsozás vizsgálata kapcsán.

Külön elemzés mutatja be a szakácskönyvek alapján, hogy az erdélyi táplálkozási kultúra a 17. század végéig csak lassú változást tükröz, s a 17. század végén gyorsulnak fel a változások, amit Apor Péter *Metamorphosis Transylvaniae* című művében is sokat emlegetett, a „Naj módi” gyors térhódítását elutasítva. A szakácskönyvek nemcsak az ünnepi étkezések sokszínűségét és pompáját mutatják be, hanem a tartósítási technikáknak is nagy teret szentelnek. A kedvező forrásadottságok miatt több időmet-szetben is vizsgálható a változás, bár az 1600 körül keletkezett, az erdélyi fejedelmi udvar étkezési szokásait tükröző szakácskönyv kéziratban maradt. Az első nyomtatott német szakácskönyv, az 1581-ben Max Rumpolt Frankfurt am Mainban kiadott művét fordította le Bornemissza Anna 1680-ban, ismét jelentős időbeli késéssel. Tóthfalusi Kis Miklós pedig 1695-ben jelentette meg a Szakácmesterségnek könyvecs-

kéjét, ami szintén a káposzta s a végrendeletekben is sokszor felbukkanó hagyma jelentőségét, a gyümölcsök közül pedig a körte kiemelt szerepét mutatja. S roppant beszédes, hogy az 1690-es évektől lehet látványosan érzékeltetni a kukorica, burgonya, amerikai bab és a paprika hatását, ami már inkább a 18. századra jellemző a paradicsommal, padlizsánnal, napraforgóval együtt. (145. old.)

A kötet utolsó nagy fejezete a „Szőlők és borok – szőlőhegyek” címmel sokféle aspektusból elemzi a szőlőművelés és borkészítés, borkereskedelem kérdését. Az első nagy kérdéskör a szőlőbirtoklás társadalmi és gazdasági szerepének érthetően meghatározó vizsgálata. A szőlőbirtok és a bor különlegesen jó eladhatósága miatt nagy szerepet kapott. A székely társadalom minden rétege igyekezett szőlőterülettel rendelkezni, de a magyarországi viszonyokhoz képest ezek kevésbé jó minőségűek, és maga a terület is kevés, ezért havasalföldi és moldvai kereskedelmével is foglalkoztak, Bethlen Gábor pedig Tokaj szőlőhegyén is vett szőlőt. A sajátos forrásadottságok miatt a borivás szokásának elterjedtségét éppen a tiltások tükrözik, végrendeletekben a részeges fiúk kizárása, a részegség miatt kitört verekedések vizsgálati jegyzőkönyve vagy éppen a kár-felmérések. A díszes, finoman kidolgozott ivókészletek, nemesfémből készült kupák, kókuszából készült boroskehely és a pohárszékeken felsorakoztatott ivóedények sokfélesége, elterjedtsége is azt tükrözi, hogy egyfajta társadalmi státust is jelzett a borivás gyakorisága, mikéntje, és (155. old.) persze a módja is. A filagóriákra is gyakran futtatnak szőlőt, ahol mulatságokat is tartottak, amint egy 1694-es kővári adat bizonyítja. A borok jelentős mennyiségű fogyasztása, akár 3–5 liter naponta Erdélyben is bizonyítható. E kötetben is szerepel Apafi Mihály fejedelem borivási szokásairól, ami a borivás nagy mértékét és nem mindig kifinomult módját tükrözi, bár a kora újkori borok szeszartalma kisebb volt, mint manapság. Nemcsak

a fejedelmi udvart jellemezte nagy mennyiségű borfogyasztás, hanem a főúri udvarokat is. Beszédés adatsor maradt fent: Teleki Mihály 1689. szeptember 29-én kelt rendelkezése szerint az udvartartásában 29 veder bort (329 litert) mértek ki, a földesúr családjának, árváknak, inasoknak, öreg kertészeknek, úrfi inasainak, hajdúknak, mesterembereknek, szakácsoknak, kuktáknak, varróknak, puskásoknak jórészt járandóságként. (158. old.) Teleki udvarának 36 településen voltak majorsági szőlői, csak a görvényi majorsági szőlő termése a Horgas ház alatti pincében 1688-ban 10 hordót, 359 vedret tett ki. A gondos inventárak alapján készíthető összegzés szerint 1688-ban csak a karkói majorságban 96 hordóban 3045 vedernyi bora volt, ami 34 416 liternek felel meg. (Az erdélyi veder körülbelül 10,9 és 11,3 liternek felelt meg, s ezzel mérték a hordókat is, melyek általában 40 vedresek voltak.) Csoma Zsigmond gondosan elemzi – jórészt ismét Teleki Mihály példásan kézben tartott inventárai alapján –, hogy a szőlő nemcsak a tulajdonosának jelentett megélhetést, hanem a megművelőknek is, különösen azért, mert igényelt némi szakudást is. Nemcsak a majorsági szőlőkben, hanem az uradalmi pincékben is szakemberekre volt szükség, sőt nagy szakértelmet igényelt a kádároké is. Sokoldalú vizsgálatra ad lehetőséget, hogy a bérezésre fordított adatsorok is elemezhetőek, sőt a munkaeszközökre és technológiára: karózásra, szüretelésre, taposásra, préselésre, kénezésre vonatkozóan is vannak adatok. Érdemes lenne a vizsgálatokat Berlász Jenő erdélyi gazdaság- és társadalomtörténeti kutatásaival is összekapcsolni. Az adatsorok azt mutatják, hogy sokféle szőlőfajta volt jelen Erdélyben is, melyeknek ismerték a speciális metszési módjait. A kőépületek alatt kőből épített pincék jelzik, hogy a kevésbé időtálló, fából, illetve földbe épített pincék helyett tartós és az értékeket jól védő pincék kialakítására törekedtek, ahol a munkaeszközök mellett bort, sört, ecetet is tároltak. Teleki Mihály birtokainak borkészletéről ismerünk teljes-

nek mondható adatsorokat több év vonatkozásában is, mert évente többször is felmérték a készleteket az új edényszükséglet megállapításához.

A kötet nagy erénye az interdiszciplináritásra való törekvés, nemcsak történeti ökológiai, gazdaságtörténeti, hanem néprajzi, művelődéstörténeti és társadalomtörténeti olvasata is jelentős. Talán ebből is adódik a felvetés, hogy a könyv imponálóan gazdag ismeretanyaga, meggyőzően sokféle adatbázisa talán másfajta struktúrában is megjelenhetett volna, bár ez a felvetés valószínűleg a másfajta, inkább történeti összefüggésben gondolkodó olvasó szemléletétől is függ.

Összegzésként érdemes még egyszer kiemelni a kötet gondosan válogatott, 16–17. századi kiadványokra támaszkodó metszetanyagát, mely nem egyszerűen illusztráció, hanem a kora újkori kertkultúra látványos bizonyítéka. A kötet függelékeként megjelenő színes képmelléklet is beszédés, informatív képek gyűjteménye, Tátrai Zsolt munkáját dicsérik, akinek sikerült napjainkban, 2008-ban is elkapnia az erdélyi reneszánsz élő emlékeit, jelezve, hogy milyen fontos szerepe van a kontinuitásnak, miért is fontos a kert- és borkultúra történeti kutatása s a modern mindennapi életben is kitapintható történeti előzmény feltárása. Éppen ez a továbbbélő hagyomány tette volna érthetővé a rövidebb és talán frappánsabb címet, mely csak a késő reneszánsz kertek jelenlétét hangsúlyozza, nem utal külön is a megidézett kora újkorra, azzal az eljárással élve, melynek szellemében a Mátyás örökségét a kora újkorban tárgyaló kiváló katalógus és tanulmánygyűjtemény is készült.

A Magyar Mezőgazdasági Múzeum és az Agroinform Kiadó és Nyomda által megjelentetett, angol összefoglalóval kiegészített, sok képpel illusztrált, gondosan jegyzetelt 256 oldalas kötet megérdemelten kapta a 2009-es Év Legszebb Borászati Szakkönyvet illető kitüntetést.

G. ETÉNYI NÓRA